

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»**
dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

II бөлім • часть II • part II

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА	3
Абдрахманова К.К. ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ	6
Абуев К.К. СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы)	9
Азмұханова А.М. ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ.	14
Азнина К.А. ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ	19
Алибек С.Н., Косанбаев С.К. ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА)	21
Алпысбес М.А. ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ	24
Альжанова Э.Е. КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА	30
Амрина М.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ	32
Анасова А.Б. МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ	41
Арапов Ж.М. ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ	43
Ахметшина Г.У. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК	47
Базылхан Н. ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов)	51
Балгабаева Г.З. РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА	57
Балыкова А.М. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (XX ҒАСЫРДЫҢ I ЖАРТЫСЫ)	60
Баширова А.М. МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ	62
Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ	63
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К. ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОНСТРАЦИЯ	68

Беспалинов А.Т. К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ	71
Біләлова Г.Д. ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ	77
Брынза Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ	80
Бурлуцкая (Банникова) Е.В. ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА	83
Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С. НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА	86
Джуманиязова Н. Х. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ)	89
Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	93
Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G. ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN	96
Елтай А. ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ	98
Ерболова А.Е. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	100
Ерменбаева Г.К. ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА	104
Есимова Ж.К. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ	107
Вопора G. L., Habdulina M.K. INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1 ST MILLENNIUM BC	111
Жанақова Н.Т. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ	118
Жанғалиев У.К. ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ	121
Жаркенова А.М. КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ	124
Жаркенова А.М., Жардемова А.А. САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ	129
Жауымбаев С.У. ҚАРҚАРАЛЫ ӨңІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ	131
Жумабаева Ж.К. ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990)	135
Жұмабаева Ж.К. «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ	138
Ибадуллаева З.Ө. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР	142

Исенов Ө.И. «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА	144
Искакова К.Ы., Оразаев С. Б. «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ	147
Исмаилов С.С., Бисембаева А.К. СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА	149
Кабульдинов З.Е. «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана»)	152
Кабылбекова Б.Т. НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	157
Кабылтаева С.К. РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ»	159
Каиржанов А.К. ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА	162
Калыш А.Б. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ	167
Карибекова М.Е. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ	169
Касенов Е.Б. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	173
Козаченко Е.А. ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА	176
Крыкбаева С.М. ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ	178
Кусаинова Ж.Д. ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	181
Кушкумбаев А.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА»	184
Қабықаев Е.Ж. КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ	188
Қашқымбаев А. ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ	191
Қуандық Е. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ	193
Мағзумова А.С. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ	201
Мажитов С.Ф. ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.)	204
Макашева А.С. ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ	207
Малыбаева Б.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ	210
Маутканова А.Т. ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг.	213

Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ	215
Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА	219
Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском)	221
Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ)	225
Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҮД ҚАШКАРИ	227
Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН	230
Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ	235
Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	237
Pedraski M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ	242
Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ	244
Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.)	247
Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ	250
Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД	252
Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА	255
Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ	258
Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ	261
Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ	263
Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ	266
Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ	268
Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ	270
Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	272
Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ	276

Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ	278
Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД	281
Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ	287
Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ	290
Тлеугабұлов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ	293
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама)	297
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ	304
Тұлбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ	308
Түлекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН	312
Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ	315
Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ	319
Үмітқалиев Ұ.Ұ. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ	327
Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАННЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ	332
Шаймердинова Н.Г., Төребекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ	335
Шаймуханова С.Д., Баймағамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ	338
Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР	340
Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР	344
Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ	346
Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ	350
СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА	
Айтмағамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ	354
Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ	356

Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СИПАТТАУ	358
Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ	360
Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ	362
Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БІЛІК ИНСТИТУТТАРЫ	367
Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҮРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»	370
Булкбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУ ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВУЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ	373
Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ...	376
Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	379
Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ	382
Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	384
Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ	386
Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА	390
Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	392
Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ	396
Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ	400
Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА	404
Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION	407
Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ»	410
Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ	413
Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	417
Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСТІ	419
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	426

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Ата бабаларымыз ғасырлар бойы аңсап - армандаған ел егемендігіне қол жеткізіп, өз алдына дербес, Тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің іргетасы қалана бастағанына биыл жиырма бес жыл. Бұл тарихи өлшем таразысына салғанда қас қағым сәт көрінгенімен, адам өмірімен салыстырып қарағанда едәуір уақыт. Бұдан жиырма бес жыл бұрын дүниеге келген сәби – бұл күнде есі кіріп, етегі жиыла бастаған бозбала. Соған ұқсас осы мезгіл ішінде халқымыздың ой-санасында да үлкен-үлкен өзгерістер болуда. Ең бастысы, бірнеше ғасырға созылған отаршылдық езгі салдарынан қанымызға сіңісті болып кеткен құлдық санадан арыла бастауымыздың өзі-үлкен жетістік. Соның нәтижесінде халқымыз өзін-өзі танып қана қоймай, сонымен бірге тарихы терең, болашағы зор ұлт ретінде сыртқы елдерге танылуға мүмкіндіктер туғанын айрықша әспеттеп айтпағымыз лазым.

Тарихы жоқ ел болмайды. Елдің ертеңі бүгіннен басталады десек, ол – дау жоқ, кешегінің жалғасы. Ендеше ел болашағын ойлауды өткенімізді біліп, бүгінгі биігімізді бағамдаудан бастағанымыз дұрыс. «Тарихты бірін өзіміз ұнатып, құптайтын, ал келесісін «жағымсыз» санап, бойымызды аулақ салатын үзік-үзік оқиғалардың жиынтығы деп пайымдамау керек. Яғни, өткенімізді тұтас күйінде, ешқандай боямсыз, қоспасыз, қаз-қалпында қабылдағанымыз ләзім. Ал, өткен жылдар шежіресін үнемі әрі бұрмалаусыз зерделеп отырудың жөні бөлек. Мұның өзі өткендегі тәжірибенің жақсысынан үйрену үшін, ескі қателіктерді қаулата бермес үшін, жаманнан жирену үшін қажет», - дейді бұл турасында Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев өзінің «Жанымызда жатталсын, татулық дәйім сақталсын» деген тарихи еңбегінде [1]. Әрбір халық өткен кезеңінің рухани қазынасын игермей, өз ұлтының сана сезімін қалыптастырған тарихи білімімен сусындамай тұрып, өзін толыққанды ұлт ретінде сезіне алмас. Тәуелсіздік алғаннан бері біз ұлттық қазынамызды қайта жинақтай бастадық. Тек, өсетін ел ғана ғасырлар қойнауында шаң мен тозаң болып жатқан рухани құндылықтарын тірнектеп жинап, сүзгіден өткізіп, ғылыми жүйелеп, оларды бүгіннің, ертеңнің рухани несібесіне айналдыруға қадам жасайды.

Осыған байланысты, кеңес заманындағы тарихымызды зерделеу бізге парыз болып саналады. XX ғасырдың 70-ші жылдардың аяғына қарай Қазақстанда ауыр да мүшкіл ұлт-тіл мәселесі қалыптасқан еді. 1977 жылы қабылданған КСРО Конституциясында Кеңестер елі тәуелсіз мемлекеттер одағы деп аталғанымен, одақтас республикалар өз бетінше ішкі, сыртқы саясатын анықтай саралап қай істе болмасын Москваға тәуелді күйде болды. Ұлт республикаларының, оның ішінде Қазақстанның орталыққа бағынышты тағдыры қазақ тілінің, республиканы мекендеген аз халықтар тілдерінің мәні мен маңызының құлдырауынан айқын көрінді. Бұл процесс аяқ астынан пайда болған жоқ, оның себептері әріде жатыр.

Жұмысшылар мен шаруалардың тұңғыш мемлекетінің негізін қалаған В.И. Ленин ұлт-тіл мәселелеріне жете көңіл бөліп, бірнеше ұлттардан тұратын мемлекетте ұлт тілдерін дамытуға зиянды бюрократтық көзқарас астарындағы қауіп туралы мынадай сөздер қалдырған: «Біздің одағымызға кіретін өзге ұлт республикаларында не себепті ұлт қолдану жөнінде мейлінше қатаң ережелер енгізіп, бұларды өте-мөте мұқият тексеру керек. Күмән жоқ, темір жол қызметінің бірлігі деген сылтаумен, фискалдық бірлік деген және тағы басқа сылтаумен біздің қазіргі аппаратымызда нағыз орыстық сипаттағы көптеген қиянаттар орын алатын болады. Осы қиянаттарға қарсы күресу үшін осындай күресті қолға алатын адамдардың ерекше адал ниетті болуын айтпағанның өзінде ерекше тапқыр болу қажет. Бұл арада егжей-тегжейлі кодекс керек болады, оны сол республикада тұратын ұлт өкілдері ғана біршама ойдағыдай жасай алады» [2, 364 б].

В.И. Лениннің нұсқау ретінде қабылданған бұл қағидасы Қазақ автономиялы республикасының алғаш құрылған уақыттан бастып, жүзеге асып, қазақ және басқа ұлт тілдеріне жете мән беру жөнінде Қырғыз (Қазақ) АССР-інің 1920 жылы қазанда болған І-Құрылтайында қабылданған декларациясында «ҚАССР-інің мемлекеттік мекемелерінде қазақ және орыс тілдерін қолдану тәртібі туралы» [3, 57-58 б] декретінде нақты көрініс тапты. Мұның өзі Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында ұлт-тіл мәселесіне жете мән берілгендігін байқатады.

Алайда, 20-шы жылдардың ортасынан халықтардың тең құқықтығының принциптері, КСРО-ғы ұлттардың өз мәдениеті мен тілін дамыту құқығы тәрк етілді. Тіл саясаты өрескел бұрмаланып, заңсыздық пен зорлық-зомбылық көп ұлтты мәдениетке орасан зор нұқсан келтірді, мұндай келеңсіздікке қарсылық білдірген зиялы азаматтар қуғын-сүргінге ұшырады, көбі ату жазасына кесілді.

1926 жылы өткен халық санағында қазақтардың өз республикасындағы саны 3 млн. 628 мың болса [4, 111 б], 1939 жылғы санақта 2 млн. 307 мың болып, 1 млн. 321 мың адамға, яғни 36,7 пайызға кеміген [5, 122 б].

Республикада тұратын аз халықтарға да сталиндік ұлт саясаты өз салқының тигізбей қалған жоқ. БКП(б) Орталық Комитетінің 1938 жылғы 24 қаңтардағы «Ұлт мектептерін қайта құру туралы» [6, 12 б] қаулысын орындау барысында республиканың мемлекеттік өкімет органдарының тікелей қатысуымен бір жыл ішінде тәжік, түрік, ұйғыр, өзбек, дүнген, татар, болгар, чуваш, құмық, армян, еврей және курд тілдерінде оқытып келген мектептер жабылып, қайта құрылған, неміс тіліндегі бастауыш, орталау мектептердің жүзден астамы жабылып, бұлар орыс және орыс-қазақ мектептері болып қайтадан ашылған.

Тарихи деректерге сүйенсек, 1940-1990 жылдары КСРО-ғы орыс ұлтынан басқа ұлттардың мүдделері мен мұқтаждықтары еш назарға алынбай, тағдырлары ескерілмеген көптеген қаулылар қабылданыпты. Бұл жерде барлығы да Кеңестер Одағы мен КОКП-ны билеп-төстеген әкімшіл-әміршіл жүйенің бір ұлтты басқа ұлттардан жоғары қойып, өктемшілік жүргізуді мақсат еткен саясаттың кесірі деп ұғыну керек. Сол саясатты Қазақстанның партия, үкімет басындағы адамдары бұлжытпастан қабылдап, орындауға тырысты.

Қазақстан КП Орталық Комитеті 1961 жылы 28 тамызда «Республиканың қазақ және орыс емес мектептерінде орыс тілін оқытуды жақсарту жөніндегі шаралар туралы» қаулы қабылдады [7, 85-88 б]. Осы қаулыдан кейін орыс тіліне басты тіл ретінде көңіл бөлініп, қазақ және басқа ұлт тілдері назардан тыс қалып келгенін байқауға болады.

1985 жылы қайта құру басталған кезден бастап қана, оның өзінде 1986 жылғы желтоқсан оқиғасының әсерімен біздің республикамызда қазақ тіліне көңіл бөлініп, қазақ және орыс қостілділігінің қажеттілігі туралы мемлекеттік деңгейде мәселе көтерілді. Бұл ретте Қазақстан КП Орталық Комитеті мен Қазақ КСР Министрлер кеңесі 1987 жылғы 3 наурызда «Республикада қазақ тілін оқып-үйренуді жақсарту туралы» және «Республикада орыс тілін оқып-үйренуді жақсарту туралы» қаулылар қабылдап [8], біршама шаралар жүзеге асырылды. Одан кейін қаулыларды орындау жөніндегі қосымша шаралар туралы Қазақ КСР Министрлер Кеңесі 1989 жылы тамызда екі қаулы қабылдады [9].

Қайта құру кезеңінде жариялылық пен демократиялық жаңарулар ішінара көрініс тапқанымен құрғақ уәде, демагогия өріс алды. «Сөз жүзінде қайта құру» - деп айқайлаған М.Горбачев және оның төңірегіндегілер іс жүзінде ұлы державалық шовинизм саясатын өрістетті [10, 45 б].

Тіл мәселесін саясатта болсын, ғылым мен мәдениетте болсын, айқындаушы фактор деп танысақ, республикамыздағы жергілікті халық тілі – қазақ тілі мемлекеттік басқару мен өкімет органдарында мүлдем дерлік қолданылмай, іс жүзінде ығыстырылды. Барлық республикалық және облыстық ұйымдарда іс қағаздары қазақ тілінде жүргізілмейді, 205 ауданның 38-де ғана документтер қазақ тілінде жазылады [11, 18 б]. Жас ұрпақты оқытып тәрбиелеу ісінде де ұлт-тіл мәселесі алаңдаушылық туындатады. 1989 жылдың басында республиканың орыс тілді бала-бақшаларында бір миллионға жуық бала тәрбиеленді, ал қазақ тіліндегі бала-бақшаларда 80 мың бала тәрбиеленді, яғни 12 есе аз. Сол жылы республикада 7936 мектеп, оның ішінде 2530 қазақ мектебі жұмыс істеді [11, 20 б]. Жоғарыда аталған қаулылар шыққаннан кейін қазақ тілінде оқытатын мектептер саны азайды.

Бұл тенденцияның көрініс беруінің себебі: жергілікті ұлт өкілдері күнделікті өмірде, оқуда, жұмыста болсын, орыс тілінсіз ешқайда қадам баса алмайтындықтарын жақсы түсініп, қазақ тілінің болашағына күдік келтірді, мәртебесінің өсетініне сенбеді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясында барлық ғылыми еңбектер, жинақтар, монографиялардың, ғылыми журналдардағы мақалалардың 80 пайызға жуығы орыс тілінде басылып келді. «Ғылым» баспасы өнімдерінің 15 пайыздайы ғана қазақ тілінде, 2 пайызы ұйғыр тілінде жарияланса, физика-математика, химия-технология, биология, жер туралы ғылыми еңбектер тек орыс тілінде жарық көрді [12].

Ұлт-тіл мәселесінің әлеуметтік-демографиялық қырларын сөз еткенде, «социализм тұсында өрлеп өркендеген қазақ ұлты» деген мақтаудың тасасында туған тілін, дінін, ұлттық қасиеттерін жоғалта бастаған халықтың қасіреті бүркемеленіп келгені де шындық. Білім, ғылым, мәдениет салаларында ғасырлар бойы пайдаланылып келген төл жазуымыз – араб таңбаларын латын әрпіне, одан кириллицаға көшіру қазақ халқына тигізген зиян болды. Осының салдарынан мәдениеттің сабақтастығы үзіліп, қазақ тілінде жазылған баға жетпес қолжазбалар мен кітаптар жоғалып кетті немесе олардың ешкімге керегі болмай архив сөрелерінде қалды. Осындай себептерден республикадағы қазақ және басқа ұлт

тілдерінің жағдайы дағдарыста болғанын, яғни әлеуметтік-демографиялық процестердің шиеленісе түскені көрінеді. Республикада қазақ және басқа да тілдердің әлеуметтік-демографиялық қырларына осындай қысқаша шолу жасау арқылы ұлт-тіл мәселесінің дағдарыс жағдайында болғаны байқалады.

Негізгі ұлт тілін қазақтардың өздері ана тілі ретінде тануы 38,6 пайыз болғанмен, республикада тұратын басқа халықтардың қазақ тілін меңгеруі өте төмен болды. Мысалы, республикада бұрыннан тұрып келе жатқан халық орыстардың қазақ тілін меңгеруі 0,9 пайыз деңгейінде ғана, украин, белорус, поляк, мордвалардың арасында бұл көрсеткіш 0,4-0,6 пайыз шамасында ғана болды [13, 28 б]. Орыс тілі өмірдің қоғамдық-саяси, экономикалық салаларында жетекші тіл болып, басымдық танытуы, басқа ұлттардың өз ана тілін екінші орынға ығыстыруларына себеп болды.

Бірнеше ғасырлар бойы өзінің тарихи аймағында қарым-қатынастың сан қырлы түрінің құралы болып келген қазақ тілі әкімшіл-әміршіл жүйе басшылық еткен жетпіс жылда өктемшілік саясат құрбаны болып, отбасы ошақ қасының ғана құралына айналып, тұрмыстық ауқымдағы тіл болып қалды.

Кеңес империясы билік құрған жылдарда қазақ тілінде жұмысшы кәсібінің, өнеркәсіп салаларының қыр-сырын меңгеріп, мамандық алу қиынға соқты. Себебі қазақ халқының оннан жеті бөлігі ауылда тұрып, ата кәсіп – мал шаруашылығымен айналысты. Жоғары билік тұтқасын ұстағандар жұмысшы кадрлардың зәрулігін желеу етіп, мамандарды Кеңес одағының түкпір-түкпірінен әкелді. Жергілікті халықтан маман даярлауда мүдделілік болмай, бұрынғы патшалық кезіндегідей шовинистік сипаттағы саясат іске асырылды.

Қазақ тілінің өркендеуіне ішкі және сыртқы әлеуметтік-демографиялық процестердің кері ықпалы орасан болды. Олар мыналар:

1. Коллективтендіру немесе қолдан жасалған ашаршылық зардаптары.
2. Кеңес Одағы бойынша, әсіресе Қазақстандағы жаппай индустрияландыру.
3. Ұлы Отан соғысы жылдарында Ресей мен Украинадан ірі өнеркәсіп орындарының Қазақстанға көшірілуі.

4. Кеңестер Одағын басқарған Н.С. Хрущевтың волонтаристік саясаты немесе оның «тың игеру эпопеясы».

Тың игеру сайып келгенде, қазақ халқы, оның тілі, ділі мен діні үшін үлкен зобалаң болды. Осы жылдары кадр мәселесі бойынша патша заманындағыдай отаршылдық саясат жүргізіліп, тұтас ұлттың еңсесін түсіретін әрекеттер жасалды. Мәскеудегі биліктің өктемдігі, әкімшіл-әміршіл жүйенің шиеленісуі, этнодемографиялық процестердің бұзылуы «тың эпопеясында» айқын көрініс тапты. Тың игеру жылдарында Қазақстан халқы 2,6 млн. адамға өсіп, соның салдарынан жергілікті ұлт өз жерінде мүлдем азшылыққа айналды. Бұл туралы саясаттанушы, демограф-ғалым М.Тәтімов сөзімен айтсақ: «...қазақтардың проценттік тұрғыда одан әрі азаюына – сонымен қатар европалық келімсектердің көп мөлшерде тың жерлерді игеруге ағылып келуі тағы да әсер етті. Соның нәтижесінде 1959 жылы қазақтар өз жерінде 29,8 процентті ғана құраса, ал орыстардың үлес салмағы 42,7 процентке дейін тағы да артқаны белгілі» [14, 33 б].

1954-1960 жылдары Кеңес Одағының Ресей, Украина, Белоруссия және басқа аймақтарынан жұмыс күші, механизатор кадрлар тапшы, жетпейді деген сылтаумен 2 миллионға жуық адамның Қазақстанның оңтүстік облыстарына, әсіресе шұрайлы жерлерге қоныс аударуы тың аймақтардағы демографиялық жағдайдың күрделенуіне, қазақтардың ұлттық тілден, дәстүрден, ата-баба салтынан айрылуына жол ашты.

Н.С. Хрущев Қазақстанның ұлттық құрамы, қазақ халқының ұлттық мемлекеті туралы мәселелерге ұлыдержавалық гегемонизм тұрғысынан қарап, патшалық Ресей кезіндегі сияқты экономикалық отарлық құрылым ретінде, бүкілодақтық шикізат базасына айналдыруды көздеді. Тың игеру жылдарында солтүстік облыстардағы жүздеген қазақ ауылдары болашағы жоқ деген сылтаумен мүлдем жойылып кетті. Жаңадан тыңда ұйымдастырылған 800-ге тарта совхоз атауларының басым бөлігіне қазақ тілінде бір ауыз сөз де бұйырмады. Осы жылдарда 700-ден астам қазақ мектебі жабылып, орыс тіліне ауыстырылды.

Осындай кертартпа саясаттың нәтижесінде Қазақстандағы ұлттық тіл – қазақ тілі мәселесі одан әрі шиеленісе түсті. Оның зардаптарын әлі күнге дейін тартып жатырмыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Егемен Қазақстан» 1998 жыл 16 қаңтар
2. Ленин В.И. Шығармалар. Алматы: «Қазақстан», 1969 ж, 45-т.

3. В братском единстве народов СССР. Документы и материалы. 1920-1937 г.г. Алматы: «Казakhstan», 1972.
4. Всесоюзная перепись населения 1926 г. М., 1928, 8-т.
5. Татимов М. Социальная обусловленность демографических процессов. А., «Наука», 1989.
6. Тілді қорғау – ұлтты қорғау. // Қазақстан әйелдері, 1989, №12.
7. Қазақстан мектебі, 1961, №10.
8. Қазақстан мұғалімі, 1987, 6- март.
9. Аннотированный тематический план выпуска литературы издательства «Наука» Казахской ССР, А., 1981-1991.
10. Қазақ КСР Министрлер Советінде.// Социалистік Қазақстан, 1989, 25 август.
11. Қозыбаев М. Ақтандақтар ақиқаты. Алматы: «Қазақ университеті», 1992.
12. Абсаттаров Р.Б. Гармонизация межнациональных отношений. А., 1992.
13. Население СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1979 г. М., 1980.
14. Тәтімов М. Қазақ әлемі. Алматы: Қазақстан – Атамұра, 1993, -160 б.

Dukenbayeva Z.O.
Shabambayeva A.G.

ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN

President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev in his Message to the people of Kazakhstan Strategy «Kazakhstan-2050» recognizes the role of the national intelligentsia in the development of the state and said that «we need to show and create new heroes of our time - those whom should our young people will be guided on» [1]. One of the brightest figures of the Kazakh scientific intellectuals of our time is Akzhan Zhaksybekovich Mashanov (al-Mashani).

The outstanding Kazakh scientist, geologist, one of the founders of the Kazakh National Academy of Sciences, one of the first scientists who studied works and life of the great medieval Turkic thinker Abu Nasr al-Farabi in Kazakhstan.

Akzhan Zhaksybekovich Mashanov was not only Farabi study, scientists on invesnigation of the mining business, but also paid great attention to historical geography, history. One of the proof of academic activity are the book «Secrets of the Earth». «The Structure of the Earth» «Heritage of stone and Bronze Age of Kazakhstan» and «Таста түйілген тарих», published in 1969 .. Life and the mode of life of ancient people, recording and thoughts about the historical and cultural monuments left by them is highlited in these works .

During geological exploration a scientist paid special attention to the real historical data, studied monuments of sedentary culture, architecture. Especially A.Zh Mashanova was interested in petroglyphs, ancient monuments. Scientists tried to learn their secrets.

It is necessary to note, that the archaeological remains found during geological expeditions Akzhan Mashanov delivered to Academician Alkei Khakanovich Margulan. Certificate of creative collaboration of two scientists is the autograph of A.Zh Margulan in the book devoted to the culture of Central Kazakhstan, «Dear Akzhan! In order for you to see the unique samples of culture. From the writer. Alkei Margulan. 02.04.1980 »[3, p.215].

As the doctor of historical sciences Gulbanu Zhugenbaeva, Akzhan Mashanov introduced an important part of the information relating to the history of the Kazakhs, material and real data of boundless steppe into science [2, p.108].

It should be noted that being a specialist of geological direction Akzhan Zhaksybekovich paid special attention to the study and development of historical science. So, the scientist said in the work «Al-Farabi and Abay»: «When there is no written language, oral history is ephemeral. Therefore, the history of the Kazakhs has not gone far from the era of Chingiz Khan « [4, p.125]

Al-Mashani made valuable conclusions about the way of life, trade of well adapted ancient people to the natural environment who lived in the Kazakh steppe in a joint work with the scientist geologist T.A. Akishev «Heritage of Stone - Bronze Age of Kazakhstan», based on the information of the Chinese, Oriental